

01

A

6630

154.

1916 e

187

1. Teller topice scripturae.
2. Sathe de Origine interpretationis libror. Ss-grammaticae auctores.
3. Ernesto de difficultatibus N.T. recte interpretandi.
4. Lemvith de difficultate interpretationis grammaticae N.T.
5. Kipp antiquitat. hermeneut. ex Testulliano, quibus N.T.
loca quaedam illustrantur.
6. Hellwagen de usu hermeneutis locor. parallelor., exemplis ex
N.T. peritio illustrato.
7. Hellwagen de iudicio miraculorum etc.

— — — — —

TOPICE SCRIPTVRAE

QVAM

IN ACADEMIA IVLIA CAROLINA

MODERANTE

**GVILIELMO ABRAHAMO
TELLERO**

THEOLOGIAE DOCTORE ET PROFESSORE ORDINARIO
PASTORE PRIM. AD AED. D. STEPHANI ET
SVPERINTENDENTE GENERALI

A. D. XXXI. MARTII A. C. ~~cb~~ CCLXII.

DEFENDET

CHRIST. AVGVST. HENR. GRVNERVS
GVELPHERBYTANVS

HELMSTADI
LITERIS DRIMBORNIANIS

TOPICE SCRIPTURAE

IN ACADEMIA IVLIA CAROLINA
MODERANTE
GUILIELMO A. MARCIANO
THEOLOGICO DOCTORE ET PASTORE
PASTORE PRIMO AD AED. D. STEPHANI ET
SAPPR. TENDENTE GEN. LALL.

A. D. XXXI MARTII A. C. MDCCLXII

DEFINDET
CHRIST. AVGVST. HENR. GRAVNERVS
GVELENERBYTAVS

HELMSTADT
LITHEIS DRIMBORNIANIS

VIR O
SVMME VENERABILI ET AMPLISSIMO
IO. FRIDERICO GVILIELMO
IERVSALEMO

DOCTORI THEOLOGO ABBATI RIDDAGSHVSENO
PRAEPOSITO MONASTERIORVM SANCTAE CRVCIS ET
EGIDII SERENISSIMI DVCIS BRVNOVICENSIS
CONCIONATORI AVLICO CVRATORI COLLEGII
CAROLINI REL.

*Etsi, VIR imprimis VENE-
RANDE, plures erant cau-
sae, quae me non tam mo-
uebant, quam impellebant, ut de hoc
libello*

libello TIBI inscribendo cogitarem, at-
que in his praeter communes illas, quae
aliis omnibus pietatis singularis in TE,
Theologum excellentem, esse solent in-
citamenta, multae etiam mihi propriae;
ipsa tamen argumenti propositi ratio
pondus earum mirifice auxit. Nam
sive haec, quam tradere institui Topi-
ce, aliis ab auctoritate eorum, qui eam
suo exemplo commendent, amabilis red-
di debeat; sive mihi eam edocenti, tan-
quam in loco salebroso prudenti mo-
nitoris consilio opus sit; sive deni-
que aliquis expetendus, in cuius iudi-

cio

cio vera monens, cum suauitate acqui-
escere possim: facile TV, VIR VENE-
RANDE, primus mihi eras, a quo haec
omnia magna cum fiducia peterem.
Patere itaque ea, qua omnes superas
et quam ipse expertus gratus memini,
humanitate, ut hic meus libellus a No-
mine TVO amplissimo atque venerando
commendationem apud alios accipiat ut-
que ego publice TIBI significem, quan-
topere TVVM iudicium venerer et per
omnem meam vitam veneraturus sim.
Quis enim hoc non admodum libenter
faciat, et, ut quam diutissime possit, ex-
optet,

GALILEIUS ARABIVS TELER

optet, in tanta Nominis TVI fama, si
TE vel nunquam coram viderit graui-
terque de rebus omnibus differentem
audiuerit, quae tamen etiam nuper mea
fuit felicitas. Vt adeo nihil mihi de-
esset eorum, quibus studium meum in
TE colendo venerandoque, excitatum
iam diu, nuper confirmatum, sic mirum
in modum augetur.

VENERANDO NOMINI TVO

addictus

GVILIELMVS ABRAHAMVS TELLER

TOPICES SCRIPTURAE CVRRICVLVM SECVNDVM

§. I

Curriculi secundi brevis descriptio.

ostquam nunc paullisper tanquam in di-
uerticulo requieuimus, illuc porro pro-
ficiscamur, quorsum proxime ducit pro-
positum iter. Sed enim hic dura nobis
imposita erit necessitas loca eiusmodi
peragrandi, quae et nulla amoenitate oculos capiant ob
incultam terrae superficiem, et sint periculi plena ob
eorum, a quibus inhabitentur, indoctam superstitionem.
Etenim, quae in superiore curriculo accurate disposita
et vsui rerum aptaprehendimus, in hoc valde depra-
uata et ad quorundam tantum gustum eumque non sa-
tis delicatum efficta reperiemus; quaeque ibi vidimus
A veluti

veluti thesauros recondita, hic animaduertemus aut plane perditā, aut certe male collocata. Dici enim non potest, quam male omni tempore locis iis, quorum vniuersam indolem antea ostendimus, vsi sint et quam sterilem ex iisdem, minus recte intellectis, disputationem effecerint ii ipsi, quibus propositum esset, veram doctrinae christianae rationem aliis tradere, aut aduersus homines profanos defendere. Quod hoc maiorem in perniciem rei christianae factum esse et fieri etiamnum certum est, quo maiori doctrinae specie tale studium se commendat, ob eorum etiam, qui in eo regnant, auctoritatem. Itaque nos ostendemus ab iis parum recte fieri, siue quis varios *modos* cogitet, quibus in deligendis his locis peccare soleant, siue *causas* animaduertat, ex quibus eiusmodi vsus temerarius et pessimus delectus oriatur. Qua vtraque disputatione consequemur sane hoc, vt non solum in re tam ardua *cautius* versari discamus, verum etiam vt superior disputatio amplius illustretur confirmeturque. Erit enim saepius ad eam recurrendum, praecipue, quod attinet ad illam partem, in qua effecimus, vt ii solum loci in vere probantibus doctrinam christianam habeantur, qui sint de consilio Spiritus sancti tales et huius consilii certa atque euidentia signa adiuncta habeant.

§. II

Enarratio variorum modorum Locis Scripturarum sacrarum abutendi.

Si nunc primum hoc quaeramus, quibus modis in vsu atque delectu locorum probantium erretur, facile erit

erit eos omnes ad certa quaedam genera reuocare, quibus singulis singuli comprehendantur. *Aut* enim locis probantibus iis vtuntur, qui non sunt; *aut* cum sint, veram ad probandum vim non ostendunt; *aut* porro hanc ita ostendant, vt maiorem iis tribuant, quam quae vere infit; *aut* denique ex singulis Scripturarum libris, minoribus quoque, totum corpus doctrinae cogere volunt. De his omnibus nunc curatius agemus.

§. III

Primi modi abusus qualis et quotuplex?

Iam illud per se intelligitur in eo, quem primum fecimus, Scripturarum testimoniis abutendi modo, non tam hoc agendum esse, vt omnibus pateat haud temere eum a nobis in reliquis numeratum esse, quam potius ostendendum, quibus praecipue in locis Scripturae appareat et quam variae iterum multaeque eius formae sint. Pertinet enim hoc quam maxime ad eiusmodi disputationis subtilitatem fitque hoc magis necessarium, quo maior hic deprehenditur erroris quoque subtilitas. Nam sic omnes facile concedunt in religionis controversiis, siue docta et accurata in eadem institutione nihil magis alienum esse, quam si quis locis non vere probantibus vti velit. Idem tamen, cum in rem praesentem ventum est, nihil tale cogitantes miscent, quae suis locis relinquenda erant; ad suam causam trahunt, quae ad aliam pertinebant; sensum denique extorquent, quem ipse eorum anxius labor plane alienum esse clamat. Placet itaque locos quibus primo hoc

A 2

modo

modo abuti solent, denuo sic partiri, ut sint *alii* ex iis probantes quidem, sed non eius, quam velint doctrinae; *alii* iterum, qui nihil omnino probent, tantum abest, ut confirment id, quod maxime quaerunt. Vtrumque, quale sit, exemplorum luce manifestum fiet.

§. IV

Confirmatio abusus, qui in locis alienis a re proposita cernitur.

Itaque locis infirmis, tanquam probantibus male utuntur *primum* ii, qui aliud eorum argumentum esse statuunt praeter hoc, quod de sententia Spiritus Sancti in iis quaerendum sit. Atque hoc multis accidere videmus in locis Scripturarum sacrarum his, quos *κατὰ τὴν διακρίσιν* probantes diximus. (§. VII.) Nam cum hic totum iudicium ad interpretationis leges certas atque vnice veras dirigendum sit, mirum omnino esset, si recte iis yterentur, quibus tam multa desint ad recte interpretandum. Ut enim vel maxime non ignorent illas leges, tamen aut ea facilitate ingenii carent, ut loco cuius aptas semper in promptu habeant, iisque in tempore uti possint; aut sunt ita iniqui, ut, quod ante decreuerint inuenire, etiam facile inueniant; aut tandem patrii moris amore sic capiuntur, ut crimen putent eum deserere. Vnde toties eos videmus vno verbo arrepto, quod in proposito argumento alibi usurpatum legissent, totam reliquorum seriem explicando ad illud trahere, et si quis coacte ab iis fieri clamet, ei auctoritatibus magno-

magnorum Virorum silentium imponere. Sunt vero loci eiusmodi κατὰ τὴν διάνοιαν probantes, quibus sic abutuntur, iterum, vel in quibus dogma aliquod proponitur atque confirmatur; vel quibus futuri cuiusdam euentus praedictio continetur. Vtrorumque etenim ratio haec est, vt, qui non bene subactum iudicium ad eos interpretandos secum adferat et virtutes interpretis omnes comites sibi adiungat, aut plane nihil intellecturus sit aut minus cogitaturus, quam orationis ambitu comprehendatur, aut etiam plus, quam per fines ab ipso Spiritu Sancto positos liceat. Sic, vt paucis quibusdam exemplis vtamur, in locis *dogmaticis*, quibus hac ratione abutuntur, ponendi sunt ii fere omnes, quos ad Trinitatis mysterium confirmandum e Vet. Test. adferre solent, quod ita euicit *Georgius CALIXTVS*, Helmstadiensis olim Theologus in primis clarus, in sua, *de quaestione, num mysterium Trinitatis ex solius Vet. T. libris possit demonstrari*, disputatione, vt mirum sit, tantas lites ei propterea mouisse eos, qui venerari debuissent eius doctrinam. Nam quod ad *τεριστόγιον Iesaiæ* attinet, consuetudo Ebraeorum plane non patitur, vt ex eo argumentum satis certum de personarum diuinarum trinitate efficiamus, estque hic nihil aliud quaerendum, quam descriptio plane incomparabilis sanctitatis diuinae, quae magis significanter fieri non poterat. Est enim emphasis non tantum in verbis pluribus simul sumtis, sed etiam in verbo eodem bis aut ter repetito. Et quomodo tandem aliter Dei tanquam perfectissimi entis sanctitatem oratione breui comprehendere possint Ebraei? *Omniium longe sanctissimus Deus exercituum est*, si latinis auribus loquendum sit, recte dixeris. Sed si

hanc

A 3

hanc

hanc *Φράσιν* in ebraicum conuertere velles sermonem atque eo perfectissimae huius sanctitatis notionem exprimere, quomodo id faciendum putares? Nempe plane sic, vt cum choro coelestium illorum Spirituum exclamés: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Deus exercituum*. Estque hoc ita verum, vt nihil etiam in nostro vernaculo sermone frequentius sit, quam ob vim orationis augendam et vehementissimi adfectus sensum exprimendum trina repetitione verbi eiusdem vti, vt fit saepe in declamationibus sacris, si vel maxime locus non adeo postulet. Latet praeterea in vniuersa forma huius angelorum orationis singularis quidam ornatus, qui ex modo Veterum Ebraeorum canendi explicandus sit, a nemine, quod ego quidem animaduernerim, obseruatus. Etenim vis *Φράσεως* *יהוה אל-הוה קרא* haec est, vt significet, eos alternatim cecinisse, sic vt primus chorus inciperet *Sanctus*, secundus ei responderet *Sanctus*, et idem vocabulum de nouo repeteret tertius, tandemque omnes simul canerent *Deus exercituum* et quae sequuntur. Cogitur itaque ex his, quae paucis diximus, vt hac trina repetitione in accurata institutione in doctrina sanctissimae Trinitatis, aut in defensione eius aduersus malignos homines, tanquam de sententia Sp. S. probante, vt non possimus, etsi pie id sit a multis apud eos, quibus iam persuasum sit hoc venerandum dogma verissimum esse, vt sic admonentur de eo, et rem omnem ingenii humani vim superantem quasi in luce istius visionis positam videant. Eodem porro loco habenda est oratio Davidis *Hymno XXXIII*, 6. Hic omnia vincunt vt credamus, ea proprie vtendum esse in articulo de *Creatione*. Itaque male eadem vtuntur in primario fidei capite de *Trinitate*, tanquam

quam ex loco proprio, confirmando. Nam primum locus alius deest, in quo *Filius Dei* appelleretur רכר יהוה; neque λόγος Iohannis huc trahendus, cum certum sit, eum ex sapienti consilio diuini Spiritus graecam hanc appellationem ob aduersariorum sui temporis, de quibus Dauid non adeo cogitare poterat, vanas atque fictas de Deo assertions, elegisse. Deinde non minus linguae atque contextui repugnat, Spir. S. רוח פיו dici, atque inde absurdum hoc sequeretur, eum ex ore Patris procedere, qualem tamen *processionem* eius, cuius in hoc loco argumentum praeterea quaerunt, existimandam esse, nemo affirmare audeat. Tandem plane non apparet, unde trium personarum probare velint mentionem fieri, cum aperte duae tantum nominentur, quarum prior sit רכר יהוה, posterior, רוח פיו. Patris itaque qualis hic mentio? Quaerunt quidem eam latentem in nomine יהוה, quod pendet a verbo רכר. Sed enim ego adeo acutus non sum, vt cum ius quod semel tantum sit, bis aut varia sub forma videre possim. Crederem forte, si dixisset:

כיהוה שמם בעשן

וכברון כל צכאם

וכרנה פיו כל הארץ

Et si neque tunc reliquae difficultates sublatae reperirentur. Atque vii hae omnes prohibent, quo minus credamus, Spiritum Sanctum, inde certum pro Trinitate argumentum sumi voluisse, ita sensus nobis probati facilitas, elegantia, sublimitas; haec omnia, inquam, et multa alia cogunt, vt, quam diximus, omnipotentiam diuinam in creationis miraculo deprehendendam hac
carmi-

carminis particula celebrari, certum habeamus. Vt enim taceam sensus facilitatem, quae sumto hoc per se patet, quae tandem maior esse poterat elegancia parallelismi sententiarum in utroque commatis membro? Quam non verbum verbo, sententia sententiae responderet! Audi tantum!

כָּרַב יְהוָה כְּרוּחַ פִּי

per mandatum Domini, per halitum oris eius

שָׁמַיִם (נֶעֱשׂוּ) כָּל צִבְאוֹתָם

coelum creatum est, uniuersa eius natio creata est.

Verbum enim נֶעֱשׂוּ sic ex consuetudine Ebraicae Poëseos inter utrumque membrum aequaliter diuidendum. Vide porro, quam sublime dicendi genus hic regnet. Dixerat, *per mandatum Domini, cui omnia mox parent, omnia facta sunt.* Sed nondum hoc fatis ad intelligendam, vel potius, adumbrandam illam omnipotentem vim. Itaque porro dicit: *imo per halitum oris eius creata sunt.* Intelligisne δεικνύμενα narrationis Mosaicae, *Iussit Dominus fiat lux, et oriebatur lux?* Coecus esset, qui in re tam aperta non videret illam narrationem hic in animo habuisse Dauidem, praecipue cum paullo post ipsa fere verba Mosis exciter,

הוּא אָמַר זִיכְרוֹ הוּא צוּר וְיַעֲמַר

Enimvero nulla amplius de hac interpretatione relinquatur dubitatio, si cum hoc loco comparemus primum περιφρασιον verbi כָּרַב per כָּל-מוֹצֵא פִי, *id quod exit ex ore*, Deut. VIII, 3. deinde sermonem propheticum Es. XI, 4. In priore loco LXX graeco verbo ἐκπορεύειν utuntur, quod in N, T. de Spiritu Sancto adhibetur. Numne etiam hic affirmant Spiritus Sancti mentionem fieri?

Itaque

Itaque si hoc non possunt, neque apud Dauidem debent. Sunt enim פיו רוח et כל מוצא פי duae periphrasticae verbi דבר constructiones, notionem eius eodem modo indicantes, ita tamen vt prior sit ἐμφατικώτερα. Ad posteriorem quod attinet, quis dubitet רוח שפתיו ex interpretatione Apostoli 2 *Theff.* II, 8. πνεύμα τοῦ ἔσματος αὐτοῦ, esse *verbum Dei iudicis potentissimum.* Nemo profecto, nisi mire pertinax. Adest enim parallelismus apertus inter רוח שפתיו et antecedens פיו שפס *sententia damnatoria* terram terrebit *mandato omnipotente* impium interficiet. Sed dum longiores fuimus in verò vtriusque loci sensu explicando, vt hoc manifestius fieret, male in probanda Trinitate locos eiusmodi vsurpari, quibus argumenta vere diuina aliorum dogmatum continentur, verendum omnino, ne multorum inuidiosae obtreccationes multo longioris excusationis molestam necessitatem nobis imponant. Nunc, etsi hoc ipsum disputandi periculum non admodum timemus, tamen locus is, quem tractamus, totum illud ingredi vix patitur. Itaque paucis his satisfaciemus quaestioni vniuersae, quae olim acerbius inter Theologos nostrae ecclesiae facile primarios acta est, de reuelatione Trinitatis mysterii in Vetere Testamento; cum essent, qui eam certo atque ad intelligendum satis clare propositam etiam eo tempore fuisse affirmarent, alii qui perobscurè id factum crederent, et amplius alii qui totum negarent, vel certe, an vlla de hoc dogmate reuelatio in loco vllò Veteris Testamenti reperiatur, subdubitent. Est vero primum mihi hoc certissime persuasum, quaestionem, si adeo negetur, propterea tamen aduersarios non enicturos esse, id, quod inde ab iis conclusum fuisse constat,

B

fidem

fidem nimirum aliam Veteris Testamenti temporibus ad salutem propositam fuisse. Poterant enim Messiam certo futurum credere, etsi de eius persona non adeo perfectam vti nos habebant cognitionem. Neque ex eo sequeretur, vt plane de salute membrorum illius Ecclesiae dubitandum sit, cum salutis causa non credere cogamur ea, quae minus reuelata sint, et fides nostra tum demum doctrina quadam tanquam fundamento nitatur, cum patefacta sit, et quia a Deo sit patefacta. Huic itaque si placuisset, nihil certi in V. T. de Trinitatis dogmate proponere, non minus tamen eo tempore viuentium saluti sapienter prouidisse existimandus esset. Atque nescio, quid ei certi possit opponi qui dicat, huius rei reuelationem quibusdam tantum sigillatim datam neque omnibus communem fuisse, cum facile fieri potuisset, vt populus ad cultum plurium Deorum hoc facilius delaberetur, in quem ingenio suo semper valde ferebatur. Rursus plane non video, quid adeo sibi velint, qui toties dicunt, factam quidem esse reuelationem huius mysterii in Vetere Testamento, sed non aequae claram cum ea, quae in Nouo reperiatur. In quo enim obscuritatem hanc quaerant, edoceri velim. In ipso profecto mysterio non poterunt, cum id tale sit, vt a nullo homine vnquam animo comprehendi possit. Itaque in reuelationis modo. Sed reuelatio obscura rei longe obscurioris quomodo in sapientiam atque bonitatem Dei Optimi cadat, si semel eam dare decreuerit, non video. Atque vereor, ne ipsi quoque hoc non explicare possint, tanquam qui saepius affirmant, res ipsas in Scripturarum libris, etsi sint aliquando captu humano longe superiores, tamen verbis claris atque

ad

ad intelligentiam aptis propositas haberi. Tandem et hoc addamus, in vniuerso hoc argumento tractando vt plurimum testimonia V. T. laudari, ex quibus tamen de certo quodam numero personarum diuinarum non constare possit, vtut plures in iis personas deprehendi concedamus. Et tunc hoc ipse IUSTINVS in Dial. *cum Iudaeo Tryphone* factus est, quando (§. 62) affirmat, in oratione illa diuina *Genes. III, 22.* plurimum mentionem fieri, moxque addit, καὶ τὸ ἐλάχιστον δύο, aut certe duorum. Sed redeamus ad propositum. Vt vero de locis, quorum ab usum valde frequentem esse diximus, hoc accuratius iudicium fieri possit, addamus adhuc alium huic rei probandae aptum. Habetur is *Hymno CIV. 4.* Hoc disticho omnes vti solent in docto etiam sermone de angelis ad nescio quam eorum velocitatem probandam, cum tamen vnice ad caput de *creatione* eique adnexum alterum de *providentiis* pertineat. Quod quam verissimum sit clarum fiet ex his, quae nunc paucis dicemus. Primum itaque ipsi, qui de angelis hunc locum interpretantur, recte praecipiant, verbum hebraicum מלאך non esse *naturae* nomen, sed *officii*, vt adeo saepius de aliis inanimatis quoque rebus vsurpetur et in carmine inprimis, quale hoc est, eleganter ponatur. In eo itaque cum nobiscum consentiant, experiamur, an eosdem in tota interpretatione nobis consentientes reddere possimus. Ea itaque haec est: *Qui ventis quoque angelis utitur et igne atque fulguribus ministris.* Est enim hic maxime animaduertendum, subiecta esse רווחת אש להט, et praedicata מלאך, משרת, per transpositionem admodum, in libris Poëticis inprimis frequentem. Cogit porro vniuersum carminis argumentum, vt hoc verum esse statuamus,

mus. Propositum enim est maiestatis omnipotentiaeque diuinae effectus, in opere creationis et prouidentiae deprehendendos, laudibus celebrare. In his insigniorem numerare non poterat, quam hunc, ex quo manifestum fieret, Deum etiam rebus inanimatis vti posse in maximis rerum mutationibus efficiendis, atque easdem eius nutui et imperio parere. Tandem vero clarissimum est, vti auctorem carminis diuinum his verbis tanquam loco communi, ex historia sacra et praecipue apparitione Dei in Monte Sinai (*Exod. XIX, 16. sqq.*) petito. Ibi clare audis tonitrua, vides fulgura (ברקים apud Mosē, in nostro vero loco per periphrasin אש להל) terrent turbines, adeoque etiam nunc intelligis, quam eleganti et magnifico ornatu poëtico *venti et fulgura, angeli et ministri diuinorum consiliorum* dicantur. Sed opponent mihi credo, quibus mea non placeat interpretatio, ab Apostolo factam huius loci citationem ad *Ebr. I, 7*. Atque his ita respondebimus, vt dicamus hac magis nostram, quam communem reliquorum interpretationem confirmari. Etenim nihil plane dixisset Vir diuinus, si haec vera sit. Quae enim tunc vis probandi Iesu Christi prae angelis praerogatiuam remaneret? Et qualis conclusio, si ponamus, eum dixisse, *angeli quidem*, affirmante Scriptura Vet. Test. *sunt veloces et lucentes a Deo creati, sed Christus cum perpetuo imperio omnibus rebus praeest!* Quam non contra aperta concludendi ratio haec, quae ex nostra interpretatione ducitur, *Scriptura Angelis*, aut etiam de Angelis *dicit*, VENTIS QUOQUE ANGELIS UTITVR ET FVLGVRIBVS MINISTERIS, *vt adeo intelligatur illoꝝ ministerio ipsi non adeo opus esse.* Sed de Filio dicit, IMPERIVM TVVM PERPETVVM EST, quo signi-

significet, Deum unigenito filio non posse cavere tanquam qui ipse sit Deus rexque summus atque sapientissimus. En! argumentum adeo subtiliter nexum atque conclusum, vt nihil supra. Atque possemus facile multis aliis locis in re, quam proposuimus probanda vt, maxime etiam eo, qui ex *Ies.* VIII, 19 et 20. vulgo adfertur, vt probent, *Scripturam Sacram unice veram et certam fidei regulam esse*, cum tamen totum caput inde a commate nono et praecipue *decimi sexti* sententia, ratio praeterea propositi argumenti; haec omnia, inquam, planissime ostendant, referendam esse orationem ad caput de Christo, huncque doceri auctorem et largitorem omnis verae salutis esse, sed vel ex his satis intelligitur, vsu venire in locis dogmaticis Scripturae multis, vt argumenta inde efficiant rei, quae plane in iis non reperiatur affirmata. Quod porro ad propheticos attinet locos, in his si dicamus, multo frequentiore esse lapsum eorum, qui alienis a re probanda vtantur Scripturae testimoniis, hoc non adeo mirum esse debet ob ea, quae de eorum vi probante in superiore disputatione (§. VII.) diximus. Nam cum in his lateat vtplurimum verum argumentum sintque non adeo aperta eius rei, quae praedicetur, testimonia, vt non etiam alia in iis quaeri possit res, aut alius quidam euentus, solent quoque iis vtendis maxime peccare. In qua re exemplis opus non est, tanquam quibus pleni sunt Commentarii atque dogmatici libri multorum, antiquissimorum non contemnendae auctoritatis Theologorum et ex recentioribus COCCII imprimis. Sic totum *Pf.* XIX miro artificio ad Christum trahebat ORIGENES, cumque eo IUSTINVS verissimam de aduentu Iesu Christi in mundum et eius ascensione in coelum

praedictionem eo contineri, serio affirmabat. Sed erit de his plus deinceps dicendum, quando causas huius abusus ostendemus, et praeterea in tertia disputationis parte.

§. V

Confirmatio abusus locorum plane nihil probantium.

Sed reperiuntur etiam loci nihil omnino probantes, quibus tamen utuntur, ut vera argumenta fidei inde efficiant (§. III.) In his itaque *primum* omnes eos numeramus, in quibus *analogica* quaedam vis quaeritur, et quorum vere nullam esse, neque de sententia Spiritus Sancti esse posse, antea (§. X.) concludendo effecimus. Etenim arcana rerum, verborum praeterea arcanis benignissimum Numen proponere voluisse, plane non credi potest. Atque sic etiam ingenio humano nescio quae fingendi audendique aperiretur occasio. Foret profecto ORIGENES in nulla re magis laudandus, quam in studio omnia in allegorias vertendi, cum nimis certum sit, eum sic semper ex analogia aliorum locorum sensus suos mysticos eruisse. Probanda itaque nobis sit ea eius interpretatio, qua in Comment. ad Hymnum XIX affirmat, sponsum e thalamo prodeuntem Iesum Christum esse. Est enim ei in promptu locus Iohannis III, 29, in quo *sponsi* appellationem ipse Servator sibi tribuit. Quare enim credere nolles? Adest tibi analogia. Admirandus erit lusus perquam puerilis HIERONYMI, qui *lib. III. aduersus Pelagianos* (Erasm. edit. Tom. III. p. 137), inde quod Iacobo, lucta superata, sol ortus esse affirmetur, argumentum petit, ex quo pateat, *Solem Iustitiae*
omni-

omnibus vere piis ortum esse. Habes enim et hic analogiam. Tandem tota Cabbala Iudaeorum, nobis enosculanda sit, si vel maxime plus quam barba eorum terreat! Sic itaque, simus enim et hic tenues in exemplis, si semel doctrina quaedam ex certis locis probata habeatur, male agunt, qui verbum vnum aut plura aut aliam sententiam alius loci mox arripiunt, quo probabiliter eandem probare possint. Atque eodem modo peccare certum est eos, qui ex locis *mere historicis* singularibusque euentibus fidei argumenta petant, patetque hoc adeo ex omnibus iis, quae superiore curriculo praeecundo monstrauimus. Est enim hoc semper eiusmodi, vt cogamur a *particulari ad vniuersale* concludere; ab eo, quod interdum fieri solet, ad id, quod constanter fiat; a re tandem singulari quodam miraculo effecta ad id, quod quotidie legibus naturae certis semel statutis contingat. Quoties itaque non abutuntur personis, rebus, euentibus V. T. qui toties ex iis personae Seruatoris, rerum N. T. atque euentuum certam rationem probare nituntur! Atque his vtinam semper adesset alter HVMNIVS, vel potius ille ipse, quem nos summum Theologorum veneramur, moneretque eos, fictos eiusmodi typos *non ad probandos et fundandos articulos in certamine accommodari posse*, vt hunc Aug. Confess. Theologum loquentem legimus *Prolegom. in Antiparuum alterum T. II. Opp. p. 831.* Itaque hic idem eodem loco *immolationem Isaac, venditionem Iosephi, carceris supplicium, ex eodem educationem, exaltationem in regno*, et id genus alia, sapienter ex numero typorum Iesu Christi eliminanda esse affirmat. Atque est hoc iudicium non minus transferendum ad apparitiones filii Dei in Vetere Testamento factas.

Mas. Si quis enim ex his probare velit, certam habuisse fideles eius temporis cognitionem de diuinitate Iesu Christi, plus erit in conclusione, quam in eo, quod eius causa ponitur, reperiatur. Itaque vides ab Abrahamo, cui eiusmodi quid contigerat, angelum increatum venerante, vt qui esset יהוה, ad reliquos istius aetatis homines male concludi. Idem tandem affirmandum de Noui Testamenti narrationibus eiusmodi, vt adeo mihi non probentur, qui ad *fidem infantum* aduersus Socinianos defendendam semper refugiant ad Iohannis Baptistae exemplum. Habes hic singularem euentum, qui certissime et de sententia Spiritus Sancti probet fidem veram in vtero habuisse Iohannem! vt plus ex eo probes, non patitur regula ante posita. Sed potest tamen Spiritus Sanctus, si semel fidem in vtero excitauit huic, omnibus infantibus eandem tribuere? Atqui hoc credo. Sed enim vincendum tibi erat ex hoc loco, hoc vere etiam fieri. Vnde vero hoc? Itaque mihi contra homines de grege *Socini* disputanti, satis erit iis dixisse, omnem christianae religionis rationem requirere, vt adesse crederetur fides in infantibus. Si sic nondum se conuictos fateantur, Apostolico verbo, Deus facere potest *ὑπὲρ πάντα, ὑπὲρ ἐν περισσῶ, ἢ ἀντιμέθεα, ἢ νοούμεν* (Eph. III, 20.) aduersus eos pugnem. Si tunc amplius obstinati sint, mittam eos, tanquam qui magno cum stupore ipsa principia negent. Si quis itaque ab eiusmodi abusu sibi diligenter cauere velit, ei tenendum hoc, doctrinam fidei a Spiritu Sancto verbis seu *κατὰ τὸ ῥητὸν*, seu *κατὰ τὴν διάνοιαν*, seu *κατὰ τὴν ἔξιν* probantibus edocendam esse, et sic quoque in omnibus ab eo sapientissime factum reperit. Sed satis de his, qui, quod *HIERONYMI* est
 ver-

verbum (ep. ad Paulinum T. IV. p. 3.) *ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, et non vitiosissimum docendi genus, deprauare sententias, et ad voluptatem suam Scripturam trahere repugnantem.*

§. VI

Secundi modi abusus qualis et quotuplex?

Est nunc porro ad alterum genus huius locorum probantium abusus veniendum. Hoc vero iam (§. II.) in eo potissimum cerni diximus, si quis vtatur testimoniis veris, neque tamen, eorum vis in quo maxime sita sit, ostendat. Vt autem nunc taceamus, hoc valde solenne fuisse Patribus primae ecclesiae et flagitari maxime ab his, qui, vt latebras quaerant suae in opinando temeritatis, praecipiant, *solis verbis Scripturae in dogmatis proponendis vtendum esse*; idem non negandum est, saepius fieri a nobis ipsis tum, cum ad illos locos Scripturae accedimus, ad quos a prima iuuentute huius vel illius rei quaerendae causa ablegati sumus. Vnde fit, vt existimemus, alios mox idem in iis reperturos esse. Sed siue quis loco vtatur non probante, siue eo, cuius vim probandi non statim explicare queat, in vtroque dubitari non potest, quin male eodem vtatur. Cernitur enim in vtroque firma christiani hominis persuasio, qua aptus redditur cuius in loco quouis ex Apostoli admonitione *rationem fidei atque spei suae reddere*. Est vero admodum facilis hic abutendi modus, praecipue in locis Scripturae eiusmodi, qui *κατὰ τὴν διάνοιαν* (§. IX) aut *κατὰ τὴν ἔξω* probantes sint. Aut enim aliquid in interpretatione illorum deest, aut in nexu conclusionis, cum eo, quod la-

C

tenter

tenter ponitur probando, in his labuntur. Atque, age, quale utrumque sit, exemplo planum faciamus, quod primo succurrat. Sic itaque quando *Hymno CX. 7.* Messias praedicitur tanquam מנחל כררך שתה recte plurimi in eo descriptionem conditionis miserrimae quaerendam esse iudicant, inprimisque GEIERVS vitam Christi inter homines in tot periculis, molestiis et perpeffionibus aetam intelligendam esse docet. Sed, si nunc ratio explanationis reddenda est et ostendendum, unde haec vis infit φράσει vsurpatae, mire se torquent et mox vnum verbum כררך maxime virgendum esse censent, quemadmodum GEIERVS; mox alterum מנחל praecipue respiciunt; iterum alii totam rem ex verbo שתה efficere volunt. Unde fit, vt nemo veram vim in quo maxime lateat edocere possit. Est enim hic loquendi modus vnice ex historia sacra explicandus, fitque aperte allusio ad euentum illum I Reg. XVII, 4. et 6. commemoratum. Nam quoniam hic ELIAS tempore eo, quo tristem et solitariam vitam agebat, iubetur מן הנחל תשתה, et paulo post de eodem affirmatur מן הנחל ישתה, inde factum, vt sensu figurato, qui tristem vitam viuerent, dicerentur מנחל שתים aut etiam מנחל כררך. Nam vltimum כררך ex hebraismo redundat. Sed addamus etiam locum κατά τὴν ἔξιν probantem, in quo latentem vim concludendi non satis docte eruereprehenduntur. Erit is nobis totum caput XI ad Ebraeos. Videmus hic proponi ad fidei veterae exemplum ex Vetere Testamento multos, quorum fides tamen non proxime in iis, quae crederent, ad Messiam spectaret. Itaque ad hanc fidem commendandam quomodo vti poterat Apostolus horum exemplo? Hic multos scio, qui se mirifice torquent, vt vincere possint,
 poni

poni in his omnibus fidem in Messiam, tanquam sine qua neque hanc, ob quam potissimum laudentur, habere potuerint. Sed hoc *ἄτροπον* plane. Dicendum erat fieri ab Apostolo in his omnibus conclusionem a *minori ad maius*, eumque illorum auctoritatibus uti, quoniam iis simul sumtis nascitur principium hoc: *quod quis libenter facit in minimis consequendis, hoc magis libenter faciat necesse est in maximis consequendis*; aut etiam verbis aliis: *praemia aliis longe maiora, multo maiori etiam cum studio quaerenda sunt.*

§. VII

Tertii modi abusus qualis et quotuplex?

Sequitur tertius, quem posuimus, modus abutendi locis probantibus. Effet vero hic nobis amplissimus campus, in quo excurrere possimus, si adeo magna voluptate ad se traheret in tantis culturae vitiis. Itaque eum vix ingrediemur, vel potius ingrediemur tantum, ut quid nobis in nostro colendo cauendum sit, inde discamus. Iam illud certissimum est, qui locorum probantium vim praeter consilium Sp. S. augeant, eodem modo peccare, quo soleant illi, qui eam vel minuant, vel tollant cum adfit. Nam quemadmodum hi sapientiam, quam cognoscere deberent, videre nolunt, quod est hominis cum suo damno insanientis; ita illi eandem, quam ad modum intelligentiae humanae sapientissime temperatam, sancte conseruare deberent, mutant atque corrumpunt, quod est hominis cum magna impietate nasutuli. Atqui sic est omnino verissimum, nihil magis alienum esse a divina sapientia, quam si quis hoc credat, verba, sententias,

periodos denique Scripturae Sacrae omnes, cum eum auctorem habeant, qui infinito suo intellectu omnia simul comprehendat, quae vilo modo cogitari possint, propterea etiam immensae significationis et latissimi sensus esse debere. Non enim vident nobis hominibus aliter consuli non potuisse, quam sic, ut verbis vteretur Spiritus sanctus non solum notis, sed sensu etiam eo, qui iis de consuetudine hominum inesset, utque nobis non plura simul aequae difficultia ad intelligendum proponeret, sed singula separatis in locis, quo tempus nobis relinqueretur, singula hoc accuratius cognoscendi, essetque respirandi quasi locus. Sed de eo mox plura dicemus. Nunc paucis dicamus, posse tribus iterum modis hanc vim probandi nimis augeri, sic, ut *primum* in vnius verbi significatione plus quaeratur, quam de usu vulgari in sit; aut *porro* totius sententiae cuiusdam sensus ad totum intelligendum trahatur, cum parti solum explanandae destinatus sit; aut *denique* plura verba simul sumpta, quae, eiusdem significationis, ad eiusdem rei vim augendam adhibentur, pro diuersarum notionum signis habeantur. Ut itaque in illo priori quaeratur *Emphasis verborum*, quae plane non adfit; hoc posteriori, *eadem* cum adfit, mutetur in *verum* *emphasin* et in medio inter *Ut*rumque errore cum *neutra* reperiatur, *verum* tamen quaedam adesse existimetur. Liceat enim nobis hac divisione *emphasium* breuitatis causa in hoc loco uti. Etsi enim proprie ea sola verborum est, tamen, ut intelligamur ab his, contra quos haec maxime disputamus, cum iisdem loqui necessitate quadam coacti sumus. Si vero in verbis *Emphasin* quaeritur, quae plane non adfit, ut fit in compositis Graecorum plurimis, omnibusque illis,

lis, quibus tropus quidam inest, multoque magis in hebraicae linguae vocabulis, quorum aut plures significationes ob fictam ambiguitatem in vnius loci interpretatione coniungi solent, aut etiam vna notio ob numeri dualis pluralisque formam nimis late extendi, est hoc eiusmodi, vt recte a nobis in hoc abusus genere numereretur, cum, qui eas linguas edoctus sit aduersarius, tantum absit, vt se vinci patiatur, vt nouam potius inde occasionem arripiat, qua fidem optimam suis calumniis petat. Itaque iam hac de causa, qui vnum *GVSSERTIVM* in hebraica lingua ducem sequantur, aut in graeca *N. T.* eos, quibus ea purissima videatur, nunquam habebunt, vnde satis ab hoc abusu sibi caveant. Estque hoc ita verum, vt cerum est, in tradenda fidei summa omni tempore eos reliquis praestitisse, qui accurata vtriusque linguae intelligentia instructi essent. Et quis non adeo miretur, si videat in docta disputatione et in cathedra vnum saepius verbum ita in omnes partes trahi, vt vniuerso cuidam capiti probando sufficiat? Atque sic ego audiui aliquando Magnum Theologum, qui diceret, in verbo פִּשׁוּ (Hymno II. vlt.) *poenitentiae* dogma totum proponi. Esse enim osculum (quae est valde puerilis aliorum quoque ad h. l. interpretum obseruatio) *reuerentiae, amoris, obedientiae*: itaque hic nos habere *contritionem* in osculo reuerentiae, *fidem* in osculo amoris, et tandem *noae vitae* necessitatem in obedientiae osculo. Miror eum non addidisse, dari etiam osculum Iudae, ex quo praeterea poenitentiae simulatae rationem efficere potuisset. Est porro ficta quaedam *emphasis rerum* in locis, in quibus verborum ea tantum fit. Ita toties videmus in

locis praecipue V. T. poeticis, vim singularem iis tribui, quae *aut* ornatus gratia tantum dicebantur, ut adeo redundant, *aut* augebantur, ut vehementissimus adfectus dicentis hoc clarius pateret, *aut* parallela inter se ponebantur, ut res vno non intellecta, per plura verba manifestior fieret. Quare semper mirandi sunt, qui, ut hoc vtar, nimis urgent substantiua hebraica לב, נפש, כשר, פה, יר, et sic porro, quae saepius ex Ebraismo redundant. Fit enim hoc ornatus gratia. Atque non minus iidem reprehendendi sunt tum, cum in varia significatione verborum חכר, אמת, צרק, reliquorumque, vno in loco occurrentium, laborant, cum in omnibus *pietatis* notio insit, et omnia simul interdum sumantur, ut hoc minus dubitari possit, quin de vera pietate sermo agatur. Eodem tandem modo fit generis huius abusus ab iis, qui *emphasin rerum* vident, ubi ne verborum quidem adest. In quo genere deprehendimus ut plurimum eos errare, qui ambitum vniuersae cuiusdam doctrinae mox ex sententia aut periodo quadam cogunt, cum vident partis cuiusdam in ea mentionem fieri, quo pertinent illa, quae antea iam diximus (§. IV. p. 14. 15.) Atque hic non veremur affirmare, exemplis, quibus haec res illustrari posset, abundare ipsam ABRA. CALOVII *Απόδειξις articulorum fidei ex Scriptura Sacra*, et GVIL. LYSERI *Systema Thetico-Exegeticum* a IO. GE. NEVMANNO primo editum. Quam enim alienum esse putemus a sententia Spiritus Sancti, si quis cum LYSERO *ex I. Cor. XV*, (25, 26, 27, 28.) demonstrationem accuratam imperii Iesu Christi in regno *gratiae* efficere velit? aut cum eodem in *Hof. XIII*, 4. mortis *naturalis*, *spiritualis* et *aeternae* mentionem inuenire? Sed exemplis in re manife-

nifesta adeo opus non est, et facile erit cuique, eorum, quae diximus, iudicium ad singulos locos scripturae, seu potius lapsus dogmaticorum in iis, transferre.

§. VIII

Quartus abutendi modus qualis ?

Subsistamus nunc in eorum acumine, qui in libro quouis Scripturae fidei dogmata quaeuis non solum inueniant probabili opinione facta, sed etiam de consilio Sp. Sancti omnium in vno libro argumenta posita esse credant, quo etiam diximus (§. II.) abusum locorum Scripturae probantium fieri. Atque possemus hic quidem magna recitare nomina, si adeo necesse esset, et non per se notum. Illud quidem (cadit enim hoc maxime in disputationis huius necessitatem) verissimum esse censeo, potuisse Deum, si pro sapientia sua voluisset, in paucorum versuum libro omnia ea, quae ad veram felicitatem ducant, non minus clare, perspicue atque perfecte tradere, quam patet factum id esse in plurimis. Sed nunc cum contra fecisse reperiatur, et doctrinam vniuersam plurimis libris comprehensam habeamus, nonne credendum sit, singulare sapientiae diuinae consilium in eo quaerendum esse ? At enim dicent, quis hoc neget ? Hoc idem nos veneramus, quibus certum est, sic sapienter providere voluisse benignissimum Numen nostrae imbecillitati, vt hoc saepius eandem rem repetitam legeremus, eaque per quosuis libros vaganti vbique in oculos incurreret. Atque sic noui multos disputare, in eoque adeo ponere quandam Scripturae sacrae *perfectiorem*, vt dicant, eam talem esse, qua non solum omnia
con-

contineantur ad fidei vitaeque certam regulam pertinentia, sed eadem etiam in libris singulis Scripturae. Sed non placet haec eorum disputatio. Ferrem, si dicerent, Deum ita nobis consuluisse, ut ubique reperiamus, quod augeat cognitionem nostram, alat fidem atque amorem, incitet ad studium pietatis atque animum pascat. Nam quemadmodum in toto regno naturae videmus hunc ordinem a Deo seruari, ut variae terrae regiones non eadem vitae alimenta producant, non eadem situs amoenitate animum recreent, non iisdem denique deliciis abundant, etsi singulis sua alimenta, suae amoenitates, suae deliciae sint; sic plane eundem ordinem sapientissime constitutum videmus in hoc vastissimo gratiae thesaurario. Sunt enim hic non minus omnia certo ordine disposita, variis in locis recondita, nullus locus quidem sterilis, neque tamen omnes eodem modo fertiles. Ut adeo sapientiam istam non intelligant, qui in singulis libris omnia doctrinae christianae capita a Sp. S. proposita legere sibi videantur. Itaque non errabimus etiam, si affirmauerimus, quod per se adeo patet, neminem ex sententia Spiritus Sancti, capita de vocatione, conuersione, de iustificatione et bonis operibus adeo accurate et plene pertractasse, praeter PAVLLVM; neminem iterum locum *de regeneratione et vitae sanctimonia* adeo absolute, praeter IOHANNEM; neminem denique piorum affectuum in omnem hominis vitam imperium oratione adeo significante expressisse, praeter DAVIDEM. Itaque in horum singulorum ratione probanda, de sententia Spiritus Sancti ad singulos quoque recurrendum nobis erit. Atque totum hoc nisi verissimum sit, non video, quare amplius, nobis

nobis ingredientibus librum Scripturae, necesse sit, de consilio Auctoris in vniuersum multa anxie quaerere.

§. IX

Breuis enarratio causarum varii huius abusus.

Est vero nunc proxime id agendum, vt, cum de variis *modis* abutendi Scripturis constet, inquiramus quoque in *causas* eorum; quas si recte intellexerimus, satis habebimus praesidii, quo nos contra illos tueamur. Faciemus tamen quasi compendium curriculi vnice eas commemorantes, quae specie quadam doctrinae aut pietatis fallant, adeoque a paucissimis in iis habeantur. Itaque hic non adeo dicemus, *indoctum versionum usum, ignorantiam linguae vtriusque hebraicae atque graecae, barbarumque non satis animaduersam cum reliquis aut etiam seculum ipsis analogiam, praeiudicium denique auctoritatis*, mirum in modum hanc Scripturis abutendi temeritatem parere. Est enim hoc satis iam dictum ab aliis, inprimis a S. V. STEMLERO loco supra laudato, et in tanta luce litterarum dubium non est, quin omnes per se videant. Quare nos huius mali ponemus causas inprimis tres easque ita, vt quaeuis prior existere solet, collocabimus: vt sit *prima* vitium quoddam puerilis institutionis, eam *deinde* sequatur inuersa Theologiam discendi ratio, atque his vtrisque *tandem* accedant leges interpretandi aut male intellectae aut plane fictae. Atque de his singulis nunc sigillatim videbimus.

D *§. X*

§. X

Vberior explicatio primae huius abusus causſae.

Ponimus vero *vitium puerilis institutionis*, in quo primam causam huius abusus quaerendam esse diximus, maxime in ea eius ratione, qua fit, vt loci primarii Scripturae nobis hauriendi sint ex vulgaribus libellis, in quibus non tam doctae, quam piae institutioni prouisum est. Vt adeo in his multa librorum diuinorum testimonia laudentur, quae aut plane non ad rem propositam pertineant, aut quorum tamen a magistris Scholarum vera vis non explicetur. Ad quam rem accedit vitium virilis aetatis, quod fit eiusmodi, vt difficulter ea dediscamus, quae a pueris dedicimus, ne coacti simus fateri, nos puerili quadam leuitate errasse. Atque vtrumque hoc quam vere a nobis affirmetur, facile sit cuiuis ex suo sensu iudicare. Sed insunt etiam in priori illo vitio plura alia quae tanquam a matre nascantur filiae. Inde enim mox oritur *praeiudicium auctoritatis*, *versionis germanicae nimia reuerentia*, *studium repugnante lingua ac textu Originum ea efficiendi*, quae in *versione habeas*, et quod summum est, *pruritus philosophandi in Scriptura Sacra* ad quem iam a prima iuuentute adductus sis ab iis, qui vt tibi persuaderent hanc vel illam doctrinam in hoc vel illo loco male vsurpato contineri, ratiocinijs arte factis yti coacti essent. Itaque mihi, qui ab hoc pruritu vere absom, nunquam res bene cessit, si pro concione Catechumenis meis locum eiusmodi propositae quaestioni conuenienter explicare tentarem, semperque existimaui, satius fore, si totum agmen locorum male sic in libris vulgaribus positorum, magis ad pios vsus

vsus adhibeatur, et, cum tamen semper vnus locus vere probans adsit, hic in primis copiosius explicetur. Atque cadit omnino in interpretes harum institutionum id, quod HIERONYMVS de patrum explicationibus in controuersis ex tempore factis in *Apol. adu. IOVIN.* scribit, *interdum coguntur loqui non quod sentiunt, sed quod necesse est.* Sed cogitemus quoque diligenter, quod idem ille Vir magnus alio in loco sapienter monet magnum esse discrimen inter *γυμνασικός*, hoc est, cum ad popularem intelligentiam adcommodate loquimur, et *δογματικός*, cum veritas subtilius linatur Scripturam sacram explicare, sique adeo in puerilibus gymnasiis nostris, testimoniis Scripturarum non satis firmis munita atque circumualata quasi fides nostra reperiatur, eam firmemus institutione docta profectionis aetatis. Sed ducit hoc ad proximam causam huius abusus explicandam.

§. XI

Vberior explicatio secundae huius abusus causae.

Itaque nunc porro videamus, quomodo *inuersa Theologiam discendi ratio* nouam, in laudandis Scripturae locis argumentorum theologicorum, labendi occasionem suppeditet. Solent nimirum, qui huius discendae causa academias frequentent, ante omnia id curare, vt primo statim anno compendiarium doctrinae christianae cognitionem auferant, neque facile erit, qui in eo negligens reperiatur. Omnes *Dogmaticen* crepant. Nemo est, quin eius studium maxime sibi necessarium putet. Hoc demum si factum sit, ad *Exegesin* sacram addiscendam pergunt, quo tamen nihil cogitari potest, quod

fit magis inuersa vera ratione institutum, et magis Scripturariae Theologiae perniciosum. Videamus quomodo! Si quis anteponat studium dogmatices studio interpretandi, *primo* aliter fieri non potest, quam vt multa secum afferat ex illo ad hoc, quae ipsi persuadeant fictas esse leges, quas tamen verissimas esse antea facile credidisset. Finge enim quendam a bono dogmatico suo praeceptore audiuisse, quae de beata visione Dei in vita aeterna Scholastici docent. Atque eum nunc pone in Exegesi audire, tropum inesse huic *ἰσχυρῶς*, ex consuetudine hebraica, eaque indicari singularem *Dei tutelam*, qua quis fruitur, plane insignem coniunctionem cum Deo, quam quis habet, valde singularem diuinæ praesentiae usum, quo quis reliquis praestat! Putesne hunc tibi adeo facile crediturum esse? Semper in animo ei haerebit doctrina ante ex libro compendiario hausta. Abiiciet regulam tuam, atque suam de beata visione Dei fidem, qualem intelligere edoctus sit, ex locis consuetis probare perget. Fit enim hoc quotidie. Huic malo, ex inuersa, quam affirmamus, Theologiam discendi ratione oriundo, *proximum* est hoc, quod sic prohibetur, quo minus, si vel maxime leges veras ediscamus, earum usum adeo magni faciamus vana ista persuasione ducti, nos eos locos iam explicare posse, quorum in Theologia praecipuus vsus sit. Quasi vero non accidere possit, vt vnus alius locus reperiatur nobis adhuc ignotus, qui iam cognitos omnes vi sua superet! Et quid si tibi probem, hunc vel illum locum tibi non recte explicatum esse? Quomodo tunc ages? Recurres ad interpretandi leges? Visne hoc? Si ita: quare non potius primum ad eas curres, antequam recurrendum sit. Est *tandem* et hoc animaduerten-

uertendum, qui sic anteponant dogmatum interpretandi studio, nunquam satis ab auctoritatis in ipsa Scripturae interpretatione praeiudicio sibi cauere posse, hisque ut plurimum accidere, ut in confirmatione dogmatum Scripturae proprias leges interpretandi imbibant, quas quisque eorum, a quibus instituuntur, sequitur. Hi, si ante artis interpretandi perito operam dare voluissent, hoc maiori cum fructu quemuis alium deinde dogmata docentem adire possent, certumque mihi est, eos tunc facile vitia interpretandi, quae quisque *analogia fidei* tegit, salua hac, detecturos fuisse. Itaque videmus etiam valde inuidiosum omni tempore fuisse nomen eorum, qui nil praeter *dogmaticen suam* intelligerent, quibusque satis esset, si non plane ab ea defererentur, ut est in pro uerbo, *potest suam dogmaticen*. Patet praeterea ex his omnibus simul sumtis, non male a nobis praecipuam causam abusus locorum probantium Scripturae in inuerso hoc Theologiam discendi modo positam esse. Ut adeo optime a B. MOSHEMIO suatum sit, *in moderamine studii Theologici* germanice post mortem eius edito, ab artis interpretandi doctrina vniuersi huius studii initia ducere. In quo adeo huic credant, qui mihi credere nolint. Et quis etiam in re tali multis monitoribus egeat! In disciplinis enim reliquis omnibus, patet hanc viam atque rationem teneri, ut ab studio linguae atque interpretandi demum ad rerum ipsam doctrinam accedamus. Est tamen aliquid, quod huic disputationi auctarii loco superaddere possimus, ut etiam hoc probabilior fiat. Solet nempe frequenter admodum accidere, ut male habeant vere pii etiam atque docti Theologi, si certa interpretandi regula aliquis ductus, locum Scripturae

rae interpretando ad aliud dogma transferat, quam fit hoc, cui probando eo vtuntur. Hic mox affirmant, primum sibi praesidium argumenti alicuius eripi. Vnde vero primum esse probabunt? Scilicet aiunt, obtinuisse locum eiusmodi longa quasi temporis praescriptione vsu in hoc fidei capite. Auctoritatibus vtuntur magnorum Theologorum. Multa συσίματα recitant, in quibus eidem capiti confirmando adhibeatur. Sed de legibus interpretandi, vtrum iis sit conueniens recepta interpretatio, nec ne, plane silent. Hoc vt tibi ostendant, non curant. Et quam non hoc luculento est testimonio illius praeiudicii; quod, in fraudem veri vsus locorum Scripturae, ex inuersa studii Theologici methodo oriri affirmauimus.

§. XII

Vltimae huius abusus causae accuratior disputatio.

Restat, vt ad eam quoque huius abusus causam explicandam accedamus, quam in quibusdam male intellectis, aut plane fictis interpretandi regulis quaesiuimus. Harum si nunc dicere velimus, copiam magnam esse et probabile etiam disputando efficeremus, foret id quidem non ab hoc loco alienum, sed tamen non adeo necesse. Vt itaque modum quendam huic disputationi statuamus, satis habebimus, quatuor maxime commemorasse leges, a quibus, cum nullae maioris auctoritatis reperiantur, hoc magis sibi cauere debeat bonus, quem Scripturae optamus atque fingere instituiamus, Topicus. Itaque quando praecipunt, *Scripturam sacram ex se ipsa explicandam esse*; aut, *eandem interpretandam ex analogia fidei*; aut, *Scripturae verba semper in amplissimo suo sensu sumenda*

menda esse; aut denique, esse in Scripturae interpretatione non a propria significatione recedendum, nisi summa cogat necessitas; in his omnibus apparebit, male consuli vsui docto locorum Scripturae, ex quibus argumenta doctrinae omnis sumenda sint. Vti enim primis duabus pessime abutuntur, vt itaque satius fuisset eas plane non posuisse, ita vltimis duabus ne recte quidem vti possunt.

§. XIII

Lex prima quomodo vero vsui LL. Scripturae obfit.

Quod itaque ad primam legem attinet a nobis commemoratam me non latet, eam, si recte explicetur, magno vsui esse in controuersis de religione aduersus homines profanos quosuis, maxime eos, qui plane nouas significationes fingant, aut obscurius aliquando dicta ad suum errorem trahant. Atque hactenus putem, eam a Veterum Theologorum doctrina positam fuisse. Sed qui eos post secuti sunt, multa alia cum eadem comprehendunt. His enim *Scripturam ex Scriptura explicare*, est, curare hoc, vt saepius idem in locis aliis reperias; vt, abiecta accurata linguae cognitione, eius rationem vnice ex Scriptura discas; vt sine habita ratione temporum, locorum, personarum, generis scribendi atque modi, quod cum quodam adiuncto semel dictum sit, semper eodem modo accipias; vt tandem Noui Testamenti cum Veteri nexum vbique atque in omnibus, si vel maxime alia omnia repugnent, quaeras atque inuenias. Itaque, vt in postremo hoc reprehendendi initium
faci-

faciamus, vbique typos rerum personarumque et euentuum N. T. in Veteri vident. Inde fit, vt non dubitent Dauidi v. g. nihil fere proprium relinquere, vt adeo haesitare possimus, an vnquam talis vere extiterit. Sed est hoc ob ea, quae iam aliquoties diximus, plane non ferendum. Et est tamen id, quod ex ista lege proxime sequatur. Eadem porro quam non fallit multos, dum non satis animaduertunt esse varios scribendi modos in ipsis scriptoribus sacris, et praecipue in V. T. historicis atque dogmaticis libris, qui posteriores maxime Poëtici sunt. Vnde enim, nisi hoc adeo sit, fieri putemus, vt רכר Iehouah in figurata dictione *Dauidis*, iis idem sit, cum λόγος in simplici oratione *Iohannis*! Vnde porro accidere posset, vt Hymno XVI. in verbo לילות poëtice grauissimas Seruatoris calamitates pingente quaerant, an sit proprie explicandum et vere etiam multi de nocte in monte Oliueti explicent. Etsi hic neque sensu poëtico ad intelligendum opus sit, cum non vnus notis (ליל) sed plurium (לילות) mentio fiat. Si nunc porro addunt, adeo linguae Scripturarum cognitionem ex his ipsis hauriendam, fieri aliter non potest, quam vt hoc in maximum detrimentum doctae et verae interpretationis cadat, sitque inprimis periculosum Topicis Theologiae ex Scripturis. Finge enim hos edoctos esse, verbum ἐκλογή in Scripturis N. T. electionem ad salutem, iterum ad ecclesiam externam significare, quid his fieri, si Paulum 1 *Theff.* I, 4. de electione suorum certo loquentem audiant? Quisnam hic alius locus Scripturae eos doceat, idem verbum aliquando hoc sensu sumi, quo alias κλήσις dicatur? Itaque mirum quomodo in hoc loco Calvinianis eripiendo se torqueant, Scripturam ex Scriptura

ra

ra hoc modo interpretantes. Vt non dicamus minus reuerenter hoc ab iis fieri, si statuatur, linguam vtramque ex ipsa Scriptura ita addisci posse, vt satis habeamus ad eam interpretandam. Quasi vero Grammaticam nobis scribere voluisset Sp. sanctus et non potius fidei vitaeque regulam praecipere. Itaque, vt ne diutius hac lege male in locis probantibus Scripturae vtantur, eam sic proponamus, vti id factum est ab HIERONYMO *lib. I. adu. Pelag.* (p. m. 120.) dum dicit: *testimonia Scripturae aliis comparanda sunt, ne sibi Sp. S. pro qualitate locorum et temporum videatur esse contrarius.*

§. XIV

Lex secunda quo modo ab usum commemoratum

pariat.

Proxima huic lex, ex qua non minor locorum Scripturae abusus oriri solet, ita ponitur, vt sit *interpretanda Scriptura ex analogia fidei.* Iam in appellatione ipsa *analogiae fidei*, faciles sumus et concedamus, posse ea comprehendi, ad quod praecipue indicandum a Veteribus inuenta fuit, etsi certum sit PAVLVM in ea vsurpanda alium sensum secutum esse. Atque iidem non repugnabimus posse hanc legem recte intellectam et in loco vsurpatam magno in interpretatione librorum diuinorum vsui esse. Sumemus nobis potius hoc, vt planum faciamus, quam difficile sit ea recte vti nunc, cum pau-

E

ci

ci eam intelligant, quemadmodum certum est, qui sic praeceperunt, intelligi voluisse. Hi enim quando analogiae fidei mentionem usurpabant, ad quam Scriptura interpretanda esset, *pronunciata quaedam reuelationis, cogitabant, ita euidentia, ut semel audita assensum extorqueant, quaeque simul sumta eiusmodi sunt, ut cum iis singulae doctrinae comparandae sint nihilque verum esse possit, quod cum his pugnet, contra omne id credendum, quod per ea requiratur, etsi humanum ingenium causas et modum ignoret.* Eiusmodi pronunciata intelligo, quando Scriptura affirmat, *omnes peccasse; Deum omnium velle salutem; Iesum Christum omnibus seruatorem datum esse; praeter hunc nullum alium, siue expetendum, siue expectandum esse.* Ex his et paucissimis aliis effatis Scripturae simul sumtis cogebant id, quod esset dicereturque *analogia fidei.* Si nunc praecipiebant, *ex hac analogia interpretandas esse Scripturas,* neque primum neque vnicum interpretationis *omnis* subsidium in eo ponebant, verum *eius tantum,* qua opus esset in locis controuersis, verae doctrinae aduersariis eripiendis. Itaque, ut hoc utar, recte aduersus defensores absoluti decreti toties hanc legem vrgemus, quoties ex locis obsecurius argumentantur. Est enim certum hoc, *Deum omnium salutem velle;* quo semel posito audacter dicimus, analogia non patitur; alia interpretatio quaerenda erit; locus sic intelligendus; sic fert analogia. Atque horum doctrinam si imitari voluissent, qui post sequuti sunt, reprehendendi non essent. Sed dum videntur eos sequi verbo eodem utentes, dici non potest, quam longe ab iis recedant, in ipsa *analogia fidei* cogitanda expli-

explicandaque. Sunt enim *primo*, qui cum ea totum non solum corpus doctrinae christianae comprehendant, verum etiam quasi, qualitates quasdam, quae a pulcherrimo corpore abesse possunt, toto vel tunc manente: ut sunt quaestiones multae de quibus in utramque partem disputari potest. Itaque, cum certum sit, et admodum euidens, I. C. *omnibus seruatorem datum esse*, hi tanquam aequae certum addunt, *bunc seruatorem semper tanquam Deum cognitum ab omnibus fuisse, eundem per omnem scripturam V. T. in loco quouis praedictum*, et sic porro. Inde fit, ut ad analogiam fidei scripturam interpretantes, hoc vnice quaerant, ut in quocumque loco V. T. diuinitatis I. C. testimonia reperiant, et praedictiones de eo factas in infinitum augeant. Quod dici non potest, quam sit a docta interpretatione alienum et accurato vsui locorum Scripturae, quos tractamus, repugnans. Quomodo enim non pugnare putemus cum hoc vsu, si quis toties de Christo sermonem esse affirmet, quoties in libris Vet. Test. verbum יהוה reperitur, etiam in locis iis, in quibus omnia vincunt, populum Israeliticum esse intelligendum, ut Hymno XXVIII. 8. HABAC. III. 13. Fit tamen semper ab his, qui de analogia fidei, quemadmodum dixi, iudicant, et quibus hoc est interpretari Scripturas ad eandem. Sed reperiuntur porro alii, qui huic *fidei analogiae* immiscent humani ingenii coniecturas, quibus ex locis male intellectis haustis nunc id tribuunt, ut iisdem Scripturae interpretatio conueniens esse debeat. Ex quo oritur longe maior abusus locorum Scripturae. Sed quod vix credendum sit, faciamus vno exemplo allato,

ut vel ii ipsi credere cogantur, qui maxime his conie-
 cturis delectentur. Aliquoties iam diximus in iis effa-
 tis Scripturae, ex quibus simul sumtis id cogatur, quod
 analogiam fidei appellant, esse etiam hoc, *Christum*
esse omnibus seruátorem datum et nullum alium praeter
hunc aut expetendum et expectandum esse. Potueritne Deus,
 si sapientiae eius visum fuisset, antequam hominum sa-
 lutem per Filium suum restaurare decreuisset, alia via
 vti et modum alium sequi, id eiusmodi est, ut aut
 plane non quaerendum sit, aut, si quaeratur, potius
 affirmari quam negari debeat. Ita enim non solum ar-
 bitrio diuino ius suum relinquitur, sed fit etiam consi-
 lium diuinum, de redimendis per Christum hominibus,
 ita magis venerandum et admirabile, uti maius sic de-
 prehenditur esse *βάθος πλουτον* amoris diuini. Sed ta-
 men cum primum haec quaestio mouebatur, constat
 iam tum multos fuisse, quibus non sine impietate hoc
 dici posse videretur, et plures etiamnum esse, quibus
 non satis sit dixisse, *neminem praeter D. N. I. C. a Deo*
ad propositam nostram salutem perficiendam destinari potu-
isse, sed qui hoc ita quoque verum esse velint, ut si-
 ne eo tota analogia fidei imperfecta iudicanda sit. Res
 aperta est, inquit: locus euidens, qui id prober in
 HYM. XLIX, 8. et 9. Hic clara sunt verba; *nemo alterum*
redimet, neque quisquam Deo λόγον soluat. Est enim ita
perfectioe difficilis haec redemptio, ut nunquam de ea cogitan-
dum sit. Atqui teneamus eos conuictos! res aperta est:
 euidens locus, qui prober, eos meras ingenii sui con-
 iecturas, ex locis malis intellectis ductas, fidei analogiae
 immiscere: clara sunt verba. Ex quo enim illi reme-
 dium

dium salutis in I. C. nobis propositum necessario a Deo eligendum fuisse cogunt, vniuersum orationis argumentum, eius vtrinque coniunctio, vsus denique linguae, haec omnia, inquam, nos cogunt, vt *moriendi necessitatem* intelligamus, *cui omnibus parendum sit, adeo vt vel opulentissimus mortis periculum subire debeat, neque vllis diuitiis possit vitae longiorem possessionem acquirere.* Ita enim כפר coniunctum cum נפש sumitur *Exod. XXX. 12.* et verbum פרה saepius (cf. *Hym. XXXI. 6. XXXIV. 23. LXXI. 23.*) Sed haec alias. Iam illud animaduertamus, quomodo ad hanc fictam analogiam fidei Scripturas interpretantes testimoniis earum abuti soleant. En! tibi vnum, in quo maxime hic abusus cernitur, in oratione PETRI Apostoli in *Actis IV. 12.* Hic quando Apostolus affirmat, *praeter I. C. neminem reperiri, a quo vera salus ad nos perueniat, hunc vnum esse perpetuae felicitatis auctorem,* intelligitur sane, alios redemptores ab eo excludi, postquam is semel Dei consilio destinatus sua morte pro nobis satisfecit. Sed non aequè intelligitur Apostolum his verbis voluisse Dei, in decernendo salutis auctore, arbitrium tollere. Quid itaque sibi volunt, qui in institutionibus dogmaticis aut commentariis vtrumque hoc intelligi iubent? Nonne vim loci praeter sententiam Sp. S. augent, qui erat tertius abusus a nobis supra (§. VII.) commemoratus? Interpretantur ramen ex analogia fidei! Tune hoc credas? Sed conferre iubent locum ex Psalmis! Quem scilicet non intelligunt. Nonne vides? Itaque videbis etiam hoc, rectè a nobis affirmatum esse, interpretationem Scripturarum ex

analogia fidei multis impedimento esse, quo minus testimoniiis vere diuinis in loco vtantur.

§. XV

Lex tertia quomodo sit causa huius abusus.

Sed in omni hoc abusu nullum Exegetarum solum ab omni tempore fertilius fuisse certum est, quam eorum, qui affirmarent, *Scripturae verba vbique in amplissimo sensu sumenda esse*, aut, *tantum vbique significare, quantum significare possint*. Atque aduersus hos plura disputari a nobis quidem necesse non est, cum id copiose factum sit a *Ioanne Alphonso TYRRETINO* in aureo libello de *methodo Sacrae Scripturae interpretandae*, et aliis. Ipse etiam *COCCEIVS* suo exemplo satis manifestum dedit, quam incerta omnis Scripturae interpretatio futura sit, quamque saepe numero contra consilium Spiritus Sancti, si eum sequi velimus. Sed parit ea inprimis abusus tertii et quarti modi a nobis explicatos. Nam vim orationis per eam vbiuis augeri, quis amplius dubiter, cum ipsa adeo emphatica sit? Vnum porro librum Scripturae ad omnia dogmata probanda, eam probanti, sufficere, quis non sentiat, si illud *vbique* tantum audiat? Ut adeo mirum sit, multos hanc interpretandi libidinem praeceptis coercere, et tamen exemplo suo imitari. Eos puta, quibus semper in ore sit, *κατὰ τὸ ξητὸν* locum sic accipiendum esse, sed tamen *κατὰ τὴν διάνοιαν* alio quoque

que trahi posse. Sitne hoc de sententia Spiritus Sancti interpretari, qui, cum hominibus agens, non putari potest ita loqui voluisse, ut unus tantum, aut duo, aut etiam tres cœcæ eum intelligere possent. Sed monenda hæc amplius non sunt, qui nobis id tribuerint, ut, quæ de ipsa abutendi locis Scripturarum ratione præcepimus, sibi persuaderi patiantur.

§. XVI

Lex quarta quomodo in his causis abusus LL.

Scripturae ponenda sit.

Veniamus nunc ad quartam præceptionem, quam in legibus interpretandi, hunc abusum parientibus, a nobis numerari videas. Est ea hæc, si dicant, a propria significatione verborum non recedendum esse, nisi summa cogat necessitas. Atque seponamus paulisper nostram de abusu locorum probantium disputationem, atque in vniuersum id quaeramus, ex quo pateat, eam falsam, ambiguam, denique ad usum minime aptam esse. Fingitur itaque hoc primum ab iis, si propriam significationem raro deferendam esse affirmant, cum multa in Scriptura repèriantur vocabula, quæ raro in propria sua significatione occurrant. Et quis neget hoc, si cogitet, dogmata in hac proponi, quorum vis sæpius non aliter, quam per tropum exhaustiri poterat? Quoties non Deus dicitur indurare hominem? Sequere nunc propriam verbi

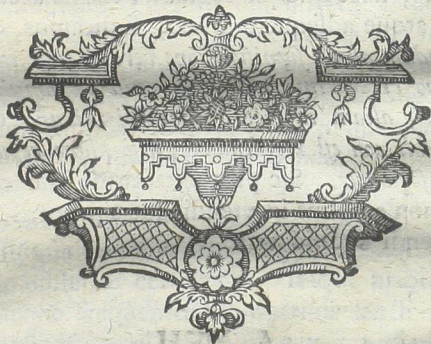
verbi indurationis significacionem, si potes ! Quoties porro idem dicitur verbo קפ *visitare* homines ? Tene propriam significacionem, et nihil intelligas. Sed enim dicunt, addimus, *nisi summa cogat necessitas*. Audio. Sed sic video quoque, totam hanc regulam porro *ad usum minime aptam fieri*. Nam quid hoc est dicere, nisi summa cogat necessitas ? Haec summa necessitas ubi erit ? nonne cuius facile sit, fines eius pro suo arbitrio extendere ? Impera *Manichaeo*, ne illud indurare de Deo usurpatum proprio sensu sumat, cum cogat necessitas ab eo recedere. Semper tibi dicer, me non adeo cogit necessitas. Habeo in promptu malum quendam Conditorem, cui hoc tribuam, a quo Bonus meus longe absit. Sic per longas ambages te regula tua ducet, et eo adiget, ut meliorem interpretandi legem quaeras. Tandem dicimus, eam non minus *ambiguam* esse maxime tum, cum ab aliis, difficultates *propriae* significacionis in ea statuta, sentientibus, ita proponitur : *esse a maxime visitata significacione non facile recedendum*. Quanam enim haec *maxime visitata* significatio ? Vtrum ea, quae maxime solennis in Scripturis sit, aut quae in vita communi antequam lingua usurpari desuisset, plurimum frequentaretur ? Haec posterior certe non. Itaque prior. Sed si nunc res aequae frequentes usu Spiritus sancti esse repariantur ; quam tunc existimemus, maxime visitatam esse ? Quare haesitas ? Fatendum velis nolis tibi est, te male ad interpretandum praecepisse. Sed transferamus nunc ea, quae uniuerse diximus, praecipue ad rem propositam. Fingamus nunc nobis interpretem talem ad dogmatum confirmationem accedentem. Demus ei, ut hoc
 utar,

vtar, locum ex epist. ad *Hebr.* XIII, 8. atque eum iubeamus, vt nobis ostendat, quaenam fidei doctrina in eo affirmetur. Mox aderit, atque dicet contineri eodem firmissimum argumentum pro salutis ordine vno eodemque in V. atque in N. T. Est enim, perget, maxime vtitatum $\chi\theta\epsilon\varsigma$ in vniuersum de praeterito tempore, $\sigma\acute{\eta}\mu\epsilon\rho\nu$ de praesenti dici, neque vlla cogit necessitas, quare eam consuetudinem hic deserere velimus. Si nunc maxime ei dicamus, summam necessitatem cogere, cum proverbialis locutionis $\chi\theta\epsilon\varsigma$ καὶ $\sigma\acute{\eta}\mu\epsilon\rho\nu$, tum verborum $\epsilon\iota\varsigma$ $\tau\epsilon\varsigma$ $\alpha\iota\omega\nu\alpha\varsigma$; vnde adeo absurdum hoc sequeretur, vt Christus in vita aeterna non minus, quam in hac, *via salutis* sit, semper tamen negabit, eam summam esse. Faciamus itaque, haec quoque regula vt magis accurate praecipiat, atque adsequemur hoc, si dicamus, primo *non est recedendum ab ea significatione verbi, quae in libro quodam diuino creberrime vsurpetur, nisi ex omnibus adiunctis pateat, aliam in loco quodam ei tribui*; deinde, *a sensu litterali non est recedendum, nisi plane repugnans aliquid inde sequatur*. Sic proposita atque intellecta hac regula, ea non amplius in vtendis locis propriis Scripturae toties labendi occasio erit.

§. XVII

Peruenimus itaque, nouo hoc curriculo instituto, ad locum propositum. Atque fuit nobis occasio non solum mores doctis Scripturae interpretibus peregrinos cognoscendi

scendi multos, sed etiam intelligendi, quam sit difficile, cum specie quadam nouitatis se commendent, sibi ab iis cauere, atque patrios, quos a LVTHERIS, GERHARDIS, CHEMNITIIS et tot aliis edocti sumus, sine corruptela conseruare. Itaque non timebimus propediem nouum quendam cursum instituire, qui sit vltimus, et quò eo perueniamus, vbi tanquam in loco tuto subsistere possimus.

01 A 6630

ULB Halle 3
002 934 914

vd 18

TOPICE SCRIPTVRAE

2

QVAM

IN ACADEMIA IVLIA CAROLINA

MODERANTE

GUILIELMO ABRAHAMO
TELLERO

THEOLOGIAE DOCTORE ET PROFESSORE ORDINARIO
PASTORE PRIM. AD AED. D. STEPHANI ET
SVPERINTENDENTE GENERALI

A. D. XXXI. MARTII A. C. ~~16~~1667

DEFENDET

CHRIST. AVGVST. HENR. GRVNERVS
GVELPHERBYTANVS

HELMSTADI

LITERIS DRIMBORNIANIS

